

Затовський Б. О.,

*аспірант кафедри нової та новітньої історії, історичного факультету,
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

ПОЛІТИЧНА КРИЗА В АВСТРО-УГОРЩИНІ В 1905-1908 РР. У ВИСВІТЛЕННІ РОСІЙСЬКИХ ЛІБЕРАЛЬНИХ ЧАСОПИСІВ

Анотація. У статті розглядається політична криза в Австро-Угорщині у 1905-1908 рр. На матеріалах російських ліберальних видань була проаналізована політика австрійського уряду. Це повідомлення статей таких часописів як «Вестник Европы», «Русская мысль», «Русское богатство» та «Мир Божий». Аналіз російської ліберальної преси дозволив виявити еволюцію поглядів авторів публікацій на можливі шляхи вирішення кризи. Також це дало можливість дізнатися як політична криза в Австро-Угорщині висвітлювалася російським читачам і як преса формувала суспільну думку в Російській імперії стосовно тих подій. В результаті було з'ясовано, що існує велика зацікавленість російської ліберальної громадськості до аналізу політичної кризи в Австро-Угорській імперії і спроба отримати власний політичний досвід на прикладі діяльності угорської опозиції.

Ключові слова: Австро-Угорщина, часопис, політична криза, опозиція, політичні партії, армія, загальне виборче право.

Австро-Угорська імперія на початку ХХ ст. являла собою конгломерат цілої низьки національностей. Але в основі його було об'єднання Австрії та Угорщини. У цій державі, де переплелися найрізноманітніші види протиріч, в 1905-1908 рр. високо піднялась хвиля масового страйкового руху. Протестуючі виступали за демократизацію політичного ладу, за впровадження загального виборчого права і за низьку інших нововведень. Сучасна історіографія переосмислила історію Австро-Угорщини, та відмовилася від застарілих поглядів на її політичне положення. Були проаналізовані як негативні сторони політики австрійського уряду в період кризи так і позитивні сторони які були пов'язані з поступовою демократизацією суспільного ладу.

Для російського суспільства, яке гостро переживало власні революційні події, звернення до європейських реалій було надзвичайно актуальним. Їх аналіз дозволяв обговорювати аналогічні процеси в Російській імперії. Отож, російська ліберальна преса досить докладно досліджувала всі кризові явища в Австро-Угорщині. Але особливу увагу все-таки приділялося ситуації в угорських землях, тому що саме на цій території були найбільш масові протести.

Для читачів в Російській імперії відомості про події в Австро-Угорщині висвітлювали кореспонденти таких авторитетних видань, як «Вестник Европы», «Русская мысль», «Русское богатство» та «Мир Божий». Ці ліберальні видання не тільки повідомляли інформацію про події в Австро-Угорській імперії, але й докладно коментували їх. За 1905-1908 рр. в ліберальних російських журналах з'явилося близько 40 публікацій про австро-угорську ситуацію.

У період Першої російської революції «Вестник Европы» співчував прагненням повсталих мас, але був проти загострення революції в країні. 7 лютого 1905 р. Л. З. Слонімський, беззмінний автор відділу «Иностранное обозрение» «Вестника Европы», стверджував, що більш радикальні події відбулися саме в Угорщині. Нові парламентські вибори дали несприятливий результат для, на його думку, «буди́мто — ліберального» уряду графа І. Тиси. Опозиція, очолювана Ф. Кошутом і графом А. Аппоньї, вперше отримала більшість у парламенті [9, с. 844].

Однак, на думку Л. З. Слонімського, політичні кризи в обох частинах Австро-Угорщини розв'язалися порівняно благополучно: в Австрії главою кабінету, замість Е. фон Кьорбера, був призначений один з видних німецьких діячів, барон фон Ф. П. Гауч [9, с. 844].

Події глибоко торкнулися питання політичних перетворень, демократичного удосконалення державного ладу. Паралельно посилювалися і національні протиріччя. Австро-Угорщина була надзвичайно різноманітна за національним складом. Кожна з національностей, будь-то австрійці, угорці, чехи, поляки тощо, вимагали більших політичних прав і свобод.

Головним поштовхом розгортання конфлікту стало питання про офіційну мову австро-угорської армії, якою була німецькою. В 1905 р. угорська опозиція пропонувала дозволити використовувати в армії, крім німецької, національну мову. Не досягнувши угоди, нещодавно сформована угорська парламентська коаліція декларувала створення

власних збройних сил.

Уряд у Відні добре розумів, що цей крок призведе до руйнування єдиної армії і надалі буде означати крах держави. Тому, з 1 січня 1905 р., він пішов на управління угорською частиною імперії урядом І. Тиси без опори на парламент, що призвело до важкої конституційної кризи.

Редактори журналу «Вестника Европы» докладно висвітлювали цю проблему, як і взагалі міжнародні відносини на сторінках свого видання в 1905 р. На думку, вже згаданого Л. З. Слоніньського, імператор Франц-Йосиф ніяк не міг погодитися на те, щоб військові командири зверталися до військ їх національною мовою, а не німецькою; навпаки, угорці, вважали вживання чужих командних слів в угорській армії не тільки безглуздом, але й образливим для своєї національної гідності [10, с. 363].

У «Вестнике Европы» стверджувалося, що «імператор Франц-Йосиф скоріше готовий втратити Угорщину, ніж зробити таку поступку, і ця незрозуміла наполегливість боротьби проти спільної національної вимоги служить, по суті, єдиним джерелом безперервних міністерських криз і негараздів, які хвилюють угорців в останні роки» [10, с. 363].

«Мир Божий» був помірно-опозиційним ліберальним органом. У період Першої російської революції на сторінках цього журналу закликалися до радикальних дій з боку повсталих мас і посилення революційного руху в країні. Ось як оцінювалося становище Австро-Угорщини в 1905 р. на сторінках цього видання: «Сучасна Угорщина далеко вже не та Угорщина 1849 р., яка боролася за свою незалежність і отримувала до себе співчуття у широких колах європейського суспільства» [2, с. 73]. На думку авторів видання, ситуація в Угорщині була до того заплутана, що важко було розібратися. Це пояснюється тим, що в опозиції не було єдиного погляду на реформи в країні.

У журналі докладно аналізували вимоги опозиції та ті протиріччя, які виникли в угорських політичних колах стосовно політичних реформ в Австро-Угорщині. На сторінках «Мира Божьего» стверджувалося, що вимога, яка висувалася опозицією, була суто національною, що стосувалася націоналізації війська. Тільки деякі, порівняно незначні групи угорського парламенту, соціалістична та демократична, приділяли стільки ж уваги соціально-політичним реформам, зокрема питанню про загальне виборче право, котре було включене в їх програму виборчої реформи [2, с. 73].

Партія незалежності, яка була захоплена своїми національними прагненнями, не надавала виборчій реформі такого великого значення. В результаті у цьому пункті виник розкол між двома крилами опозиції. На думку редакторів видання, цим міг

скористатися уряд, щоб посилити протиріччя між ними. Уряду було зручніше задовольнити вимогу загального виборчого права, ніж націоналізацію армії, тому що це сильно обмежувало його прерогативи [2, с. 73].

Воно обумовлювалося тим, що угорська криза носила характер боротьби парламентської більшості проти монарха та міністерства. У часопису писалося: «ця боротьба настільки загострилася, що комітет об'єднаної опозиції відкрито оголосив «незаконним» існуючий уряд і зажадав, щоб міські управління повели з ним ще більш енергійну боротьбу і безумовно відмовили б уряду в своєму сприянні щодо справляння податків» [2, с. 73]. На думку редакторів «Мира Божьего», з цієї війни уряду майже неможливо вийти переможцем, не поступившись деякими своїми правами.

Не дивлячись на розбіжності, угорські політичні кола почали виробляти політичну програму, котра повинна була зберегти єдність опозиційних груп. Завдання її написати взяли на себе, як стверджувало видання, двоє видатних лібералів: барон Д. Банффі та граф Д. Андраші. Проте з іншого боку, опозиційні політики все сильніше виявляли намагання організувати партійні відносини в Угорщині не на ґрунті національного питання, а висунути на перший план суспільно-класові інтереси. У зв'язку з цим виборче право отримувало особливе значення [2, с. 73-74].

На думку видавців «Мира Божьего», із усіх країн Європи найсильніший вплив подій Першої російської революції відчула на собі Австро-Угорщина, у якій вони стали поштовхом до широкого розвитку руху за загальне виборче право. Угорські опозиційні кола намагалися отримати певний політичний досвід із подій у Російській імперії [3, с. 62].

Як стверджується на сторінках видання, криза все більше загострювалася. У другій половині 1905 р. країна була у стані урядової анархії. Відновлення кабінету Г. Фейєрварі в червні 1905 р. не могло полегшити становище країни, тому що коаліційна більшість угорського парламенту до цього віднеслась з невдоволенням, а в Австрії з недовірою, тобто в обох частинах Австро-Угорщини на це дивились як на поганий крок [3, с. 62]. Автори журналу ситуацію пояснювали тим, що ні корона, ні коаліційна опозиція, можливо, не бажали відступати від прийнятої точки зору.

І в 1906 р. російські ліберальні часописи продовжували уважно відстежувати угорські події їх автори підкреслювали, що загальні інтереси народних мас і привілейованих станів вступили в конфлікт. У випусках часописів детально розглядалася діяльність угорської політичної еліти.

У лютому 1906 р. масовий рух в Угорщині призвів до того, що правлячі кола пішли на поступки. Уряд оголосив про свій намір винести на обговорення Рейхстагу законопроект про введення загального виборчого права в Австро-Угорщині.

Часопис «Русское богатство» в 1905 — 1908 рр. займав помірну, по відношенню до революційних подій позицію. Цей журнал стояв на виключно демократичних засадах. Він закликав до мирної боротьби революційних мас.

Як вказував в «Русском богатстве» Л. Василевський, у цей період значно посилювався соціалістичний рух в Австро-Угорщині. На його думку, на долю австрійських соціал-демократів випало дуже важке завдання, яке не дуже турбувало їх західно-європейських однодумців. Ця важка для них ситуація була пов'язана з національним питанням, яке наклало відбиток на всі австрійські відносини — політичні, соціальні та культурні [1, с. 47].

Поки головним центром робітничого руху був Відень, разом з декількома промисловими центрами, національне питання для австрійської соціал-демократії не грало значної ролі. Однак, вже дуже скоро, разом з німецьким соціалістичним рухом виник чеський. Більш того, в ті промислові райони, котрі мали суто німецьке робітниче населення, направився потік чеського пролетаріату, який не бажав асимілюватися з німецьким і який вимагав задоволення своїх організаційних та агітаційних потреб чеською мовою. Під впливом руху у Царстві Польському виник аналогічний рух і у Галичині, у результаті австрійській соціал-демократії потрібно було рахуватися з третім національним елементом — польським, котрий, згодом, починає грати важливу роль у Сілезії і навіть у східній Моравії, де до того часу поляків майже не було. До цього руху також приєдналися на півдні словенці, сербо-хорвати та італійці, на Сході — українці та румуни [1, с. 47-48].

Таким чином, австрійський соціалістичний рух у цей період став явищем різноманітним, як і територія, на якій цей рух розвивався. На думку Л. Василевського, наслідком зростання соціалістичного руху було розмежування по національностям існуючих організацій і виникнення нових на чисто національних підставах. Таким чином, з національним питанням австрійська соціал-демократія вперше зустрілась в області організаційних відносин.

На думку російського журналіста, ватажки австрійської соціал-демократії з В. Адлером на чолі, зрозуміли це і вирішили скористатися досвідом життя для принципового розв'язання національного питання в організаційному статуті партій. На пражському конгресі австрійської соціал-демократії остання була перебудована на національних засадах. Німецька, чеська, польська, південно-слов'янська

(так в тексті — Б. 3.), італійська та українська організації отримували повну внутрішню самостійність [1, с. 48-50].

Тим часом в Угорщині, у квітні 1906 р., одночасно настрої населення і чиновництва стали схилитися на користь компромісу. 8 квітня 1906 р. була досягнута домовленість про формування нового уряду під керівництвом відомого державного діяча Ш. Векерле. С. Н. Южаков, автор відділу «Политика» журналу «Русское богатство», ще в 1905 р. відзначав, що справедливе та рівноправне вирішення національних питань є для сучасної держави наріжним каменем її життєздатності та її сили [11, с. 91].

Ось як ці події описували на сторінках «Мира Божьего» в квітні 1906 р.: «Австро-угорська криза на час, принаймні, залагоджена і втратила свій гострий характер. «Країна радіє», говорять газети, які вітають новий угорський кабінет, що прийняв програму загального виборчого права для Угорщини» [4, с. 52]. Призначення нового кабінету характеризувалося в Угорщині як велика національна перемога. Проте і у Відні подолання кризи розглядалося як великий успіх. Складу уряду показував російським журналістам, що головну роль у ньому мають Д. Андарші та Ф. Кошут.

Але ці кроки влади не змогли остаточно зняти напруження у країні. Рішення Угорщини порвати економічну унію з Австрією надало настільки гострий характер австро-угорським відносинам, що результатом була відставка 28 травня 1906 р. міністра-президента К. Гогенлоє, котрий вважав неможливим брати на себе відповідальність за поступки, які були зроблені імператором Францем-Йосипом угорському міністру-президенту Ш. Векерле в питанні про митний тариф. Як повідомляли редактори «Мира Божьего», у цьому випадку поступки корони не зустрічали підтримки у рейхсраті, який висловив повну підтримку з відправленим у відставку кабінетом, що може призвести до нового загострення кризи, котра гальмувала проведення виборчої реформи. Ці події призвели до нових виступів мас, які вимагали скорішого проведення проголошеної реформи.

Таким чином, новий австрійський міністр-президент барон Бек, опинився у дуже важкій ситуації. Він не міг відкласти впровадження реформ, тому що такий крок міг призвести до соціального вибуху. З іншого боку, він не міг також відсунути на задній план і угорське питання. Дана ситуація вказувала на загрозу зіткнення обох парламентів Австро-Угорщини [5, с. 43].

Австрійські правлячі кола категорично заперечували право Угорщини укладати митний союз

та договір по автономному тарифу, хоча імператор Франц-Йосиф, у цьому питанні пішов на значні поступки. Причиною цього, як повідомляв «Мир Божий» в 1906 р., було прагнення зберегти єдність армії. Опозиція також вимагала піти на поступки. Таким чином в 1906 р. виникла нова політична криза [5, с. 43]. Отож, російські журналісти продовжували обговорювати новий сплеск кризи в 1906 р.

На нараді міністрів стало відомо, що Ш. Векерле не змінить свою позицію. Він заявив, що якщо не буде прийнята угорська точка зору, то Ф. Кошт вийде із міністерства. Ще сильніше вплинула погроза, що угорський парламент не стане втувати закон про контингент рекрутів, а це неминуче мало призвести до дезорганізації армії. Ультиматум подіяв, і Франц-Йосиф виявився більш поступливим, ніж австрійський перший міністр, котрий пішов у відставку [5, с. 44].

На сторінках «Мира Божьего» повідомлялося, що рішення імператора викликало сильне обурення серед всіх парламентських партій. Швидко формування нового парламентського кабінету залагодило кризу, проте обурення, яке було викликано відставкою К. Гогенлоє, не вляглося [5, с. 44]. Закон про введення загального виборчого права рейхстаг затвердив 1 січня 1907 р. [8, с. 199].

Журнал «Русская мысль» також, у період революційних подій в Росії в 1905 — 1907 рр., стояв на демократичних засадах і займав помірну позицію. На сторінках цього видання закликалися до примирення влади і революційних мас.

У 1907 р. в Австро-Угорщині вперше відбулись загальні, прямі, рівні та таємні вибори в Рейхстаг. В результаті голосування найбільше число голосів набрали Християнсько-соціальна партія та соціал-демократи. Ось як ця подія була описана в журналі «Русская мысль»: «перше, що подіяло особливо вражаюче, коли прийшли звістки про результати виборів, — це була перемога соціал-демократів, які відразу придбали 53 мандати: у Відні, Богемії і Моравії, Сілезії, альпійських та італійських провінціях; крім того, більше 50 мандатів підлягали перебалотуванню, і це після того, як в колишньому рейхсраті їх налічувалося всього 11» [8, с. 202].

Як зазначав С. Котляревський: очевидно, що такі успіхи клерикальних партій були пов'язані з крайньою невдачею для німецьких ліберальних партій; втім, в цьому відношенні вони не стояли самотньо: лібералізм зазнав поразки і серед слов'янських виборців. З іншого боку, дуже несприятливо склалися вибори для націоналістичних партій [8, с. 202].

На сторінках «Вестника Европы» в 1907 р. писалося що: в Австро-Угорщині закінчився період важких криз з тих пір, коли була надана можливість

задоволення вимог різних народностей країни. Проголошення принципу загального виборчого права для австрійських земель зразу внесло заспокоєння в державі. Проте, як зазначалося у журналі, остаточний внутрішній мир буде досягнутий не скоро. [6, с. 409].

Як вказував С. Котляревський, один з авторів розділу «иностранныя політика» «Русской мысли»: «будь-яке значне розширення виборчого закону, який відкриває доступ до легального впливу на життя держави новим масам, викликає глибоке переміщення соціальних сил і впливів» [8, с. 199].

Як результат, за інформацією «Вестника Европы» за січень 1908 р., новий австрійський виборчий закон призвів до повної перестановки колишніх політичних партій, і на сцену виступила чисельна група соціал-демократів, що об'єднувала різноманітні елементи робітничого класу та інтелігенцію. У другій половині імперії положення було більш стійким, з часу створення самостійного парламентського міністерства під керівництвом Ш. Векерле. Завдяки входженню до складу кабінету керівників головних угорських партій, в Угорщині встановилась справжня автономія [6, с. 410].

Проте, на думку російських журналістів, в Австро-Угорщині протиріччя не були остаточно вирішені. Продовжувалася боротьба між чехами та німцями через використання тої чи іншої мови у місцевості зі змішаним населенням; в університетських містах проходили сутички між студентами різних національностей. Хвилювання охоплювали цілі провінції. У «Вестнике Европы» повідомлялося про справжню битву, яка відбулася у віденському університеті між італійськими та німецькими студентами [7, с. 800].

В цих важких умовах міністерство барона фон М. Бека пішло у відставку 7 листопада 1908 р. При цьому міністерстві була укладена угода с Угорщиною та запроваджено загальне виборче право. Наступником барона Бека був призначений міністр внутрішніх справ фон Бінерт. Він сформував новий діловий кабінет із вищих чиновників різних відомств, з приєднанням трьох парламентських міністрів — одного поляка, одного чеха та одного німця [7, с. 801].

З самого початку угорської кризи в 1905 р. російську ліберальну пресу цікавило насамперед питання введення в Австро-Угорщині загального виборчого права та процес формування уряду. Така ж проблематика простежується і в 1906 р. Російські журналісти на сторінках часописів зі співчуттям відносилися до прагнень угорської опозиції, критикували національну

політику Австро-Угорського уряду. Таке ж відношення редакторів було і до російського революційного руху.

В журналах робилося порівняння подій Першої російської революції з політичною кризою в Австро-Угорщині. Як стверджувалося в часописах: саме загроза революції в імперії призвела до того, що австрійський уряд та імператор Франца-Йосиф, були вимушені піти на поступки угорській опозиції. У результаті 1 січня 1907 р. було проголошено запровадження загального виборчого права.

В 1907 р. російських журналістів цікавило, насамперед, проведення перших в історії країни загальних виборів. На думку журналістів вони сприяли залагодженню політичної кризи та призвели до повної перестановки політичних сил в країні. Великий успіх на виборах отримали соціал-демократи, які представляли інтереси, перш за все, робітничого класу. Як зазначали редактори журналів: угорська частина імперії все ж таки отримала справжню автономію. Але, як стверджували ліберальні видання, політичні реформи, які були проведені в Австро-Угорщині не змогли повністю задовольнити потреби суспільства. Національне питання так і не було повністю вирішено.

В 1908 р. у російських журналах події в Угорщині починають відходити на другий план. Причиною цього було завершення політичної кризи. У 1908 р. в журналах особлива увага акцентувалася на політичній боротьбі чехів, поляків та італійців. Вони почали вимагати більших прав. В часописах докладно аналізувалися і національні протиріччя в країні, розглядалися національні та етнічні конфлікти, які загострилися в 1908 р. Як зазначали російські журналісти: це було пов'язано з політикою австрійського уряду, що не задовольняв інтереси та права різних національностей імперії.

Не дивлячись на те, що часописи у 1905 — 1908 рр. нерідко стояли на різних політичних платформах, знаходилися під впливом різних за своєю спрямованістю політичних партій у них була схожа позиція щодо тих процесів, які відбувалися в Австро-Угорщині. На думку авторів журналів, криза розпочалася через ігнорування австрійським урядом національних та політичних прагнень угорців та інших національностей. Російські журналісти вбачали у запровадженні загального виборчого права в 1907 р., значний крок до демократизації суспільного ладу в Австро-Угорщині.

Таким чином, російські ліберальні видання детально висвітлювали події, які відбувались в Австро-Угорщині протягом 1905 — 1908 рр. Вони аналізували проблеми, що дуже хвилювали російську громадськість, в першу чергу, демократичні вимоги мас, їх втілення в імперії. Дуалістична імперія Австро-Угорщини, яка переживала кризу внаслідок впливу російської революції 1905 р.

виробляла свої шляхи її подолання, напрацьовувала свій досвід, що не могло не цікавити російську ліберальну громадськість.

Література:

1. Василевский (Плохоцкий) Л. Национальный вопрос и австрийские социалисты. (Письмо из Австрии) // Русское богатство. — 1906. — № 9. — С. 47-64.
2. Иностранное обозрение // Мир Божий. — 1905. — № 9. — С. 67 — 78.
3. Иностранное обозрение // Мир Божий. — 1905. — № 11. — С. 58 — 72.
4. Иностранное обозрение // Мир Божий. — 1906. — № 4. — С. 41 — 53.
5. Иностранное обозрение // Мир Божий. — 1906. — № 6. — С. 42 — 56.
6. Иностранное обозрение // Вестник Европы. — 1908. — Т. I. — С. 404 — 416.
7. Иностранное обозрение // Вестник Европы. — 1908. — Т. VI. — С. 792 — 802.
8. Котляревский С. Иностранная политика // Русская мысль. — 1907. — Кн. VI. — С. 195 — 207.
9. Слонимский Л. З. Иностранное обозрение // Вестник Европы. — 1905. — Т. I. — С. 834 — 849.
10. Слонимский Л. З. Иностранное обозрение // Вестник Европы. — 1905. — Т. IV. — С. 796 — 809.
11. Южаков С. Н. Политика // Русское богатство. — 1905. — №4. — С. 81—97.

Затовский Б. О. Политический кризис в Австро-Венгрии в 1905 — 1908 гг. в освещении российских либеральных журналов. — Статья.

Аннотация. В статье рассматривается политический кризис в Австро-Венгрии в 1905-1908 гг. На материалах российских либеральных изданий была проанализирована политика австрийского правительства в Венгрии. Это сообщения статей таких журналов как «Вестник Европы», «Русская мысль», «Русское богатство» и «Мир Божий». Анализ российской либеральной прессы позволил выявить эволюцию взглядов авторов публикаций на возможные пути решения кризиса. Также это позволило узнать как политический кризис в Австро-Венгрии освещался российским читателям и как пресса формировала общественное мнение в Российской империи в отношении данных событий. В результате было выяснено, что существовала большая заинтересованность российской либеральной общественности к анализу политического кризиса в Австро-Венгерской империи и была предпринята попытка получить собственный политический опыт на примере венгерской оппозиции.

Ключевые слова: Австро-Венгрия, журнал, политический кризис, оппозиция, политические партии, армия, всеобщее избирательное право.

Zatovskyi B. O. The political crisis in Austria-Hungary in 1905-1918 and its coverage in Russia liberal journals. — Article.

Summary. The article deals with the political crisis in Austria-Hungary in 1905-1908. Based on the materials of Russian liberal publishing houses the policy of Austrian government in Hungary is analyzed. The articles of such journals as «Вестник Европы», «Русская мысль», «Русское богатство», «Мир Божий» are studied in the given paper. The analysis of Russian liberal press enables to determine the evolution of the authors' viewpoints on the existing ways out of the crisis. This also helps to understand how the political crisis in Austria-Hungary was depicted to Russian readers and how the press formed the public opinion in the Russian Empire concerning those events. As a result, it is found out that there was a great interest of Russian liberal public to the analysis of political crisis in the Austria-Hungary Empire and there was an attempt to gain its own political experience on the basis of Hungarian opposition activities.

Keywords: Austria-Hungary, journal, political crisis, opposition, political party, army, general election law.